

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ
ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ
БУХОРО ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ИНГЛИЗ ТИЛШУНОСЛИГИ КАФЕДРАСИ**

**ТИЛШУНОС ОЛИМА МУҲАББАТ АБДУЛЛАЕВА –
ФОНЕТИКА ВА ФОНОЛОГИЯ ИЛМИНИНГ ЕТУК
МУТАХАССИСИ**

**мавзусидаги Университет миқёсидаги ОНЛАЙН
илмий-амалий анжумани материаллари
ТЎПЛАМИ**

БУХОРО – 2020

Тилшунос олима Муҳаббат Абдуллаева – фонетика ва фонология илмининг етук мутахассиси: мақола ва тезислар тўплами, тўпловчи ва нашрга тайёрловчи: М.А.Шукурова, О.И.Жумаева, И.И.Акрамов; Бухоро; “Дурдона” нашриёти, 2020 йил, 273 бет.

Тўпланда республикамиз олимлари, катта илмий ходим-изланувчилари ва мустақил изланувчиларининг хорижий тилларда ўқув ва бадиий адабиётлар, электрон дарсликлар, ихтисослаштирилган расмлар билан безатилган газеталар ва журналларни яратиш ҳамда чоп этиш самарадорлигини ошириш, ёшларда чет тилни эгаллаш даражаларининг Европа тизими (CEFR)ни ўрганишнинг ўрни, ёшларга чет тилини ўргатишнинг психологик аспекти, чет тилини ўрганишда тил хусусиятларининг аҳамияти ва муаммолари, тил ва маданиятлараро коммуникация методлари, тилшунослик ва адабиётшунослик масалалари, услубшунос олимларнинг илғор тажрибаларининг роли каби масалалар талқинига бағишланган мақолалари ўз ифодасини топган. Тўпланда тил муаммолари билан қизиқувчи илмий ходимлар, катта илмий-ходим изланувчилар, мустақил тадқиқотчи-изланувчилар, магистрантлар ва ўқувчилар фойдаланишлари мумкин.

Таҳрир хайъати:

Проф. О.Х.Хамидов, и.ф.ф.д. (PhD), доц. О.С.Қахқоров, проф. М.Қ.Бақоева, проф. Д.С.Ўраева, ф.ф.д. М.М.Жўраева, масъул муҳаррир ф.ф.н., доц. З.И.Расулов, масъул котиба М.А.Шукурова

Тўпловчи ва нашрга тайёрловчи:

Инглиз тилшунослиги кафедраси ўқитувчилари: М.А.Шукурова,
О.И.Жумаева, И.И.Акрамов;

Такризчилар:

Филология фанлари номзоди, доцент М.Ҳ.Алимова
Филология фанлари номзоди, доцент Н.Б.Бакаев
Филология фанлари номзоди, доцент З.Б.Тошев

Тўпланим БухДУ Хорижий тиллар факультети кенгашида муҳокама қилинган ва нашрга тавсия қилинган (2020 йил 29 октябрдаги 3-сонли баённома)

Used Literature:

1. Алимова М.Х. Некоторые типологические особенности слова в структуре узбекского языка. *European Science (Journal). Scientific Publishing «Problems of Science»* 2018, №10 (42), pp.38-42.
2. Alimova M.Kh., Jilina O.Yu. Expression of causative meaning in the structures of the Uzbek and English languages. *Central Asian Journal of Education*. 2019, №4, pp.2-39.
3. Аракин В.Д. Сравнительная типология английского и русского языков. М., 1979.
4. Буранов Д.Ж. Сравнительная типология английского и тюркских языков. М., 1983.
5. Петерсон М.Н. Современный русский язык. М., 1929.
6. Фортунатов Ф.Ф. Сравнительное языкознание. М., 1900.
7. Ярцева В.Н. Об аналитических формах. Вкн. Морфологическая структура слова в языках различных типов. М. –Л., 1963.

LEKSIK BIRLIKLARNI SINXRON TARJIMADA IFODALASH IMKONIYATLARI

Abdullayeva G.G.

Buxoro davlat universiteti, Ingliz tilshunosligi kafedrasi o'qituvchisi

Leksik birlik tarjimasi haqida so'z yuritishdan oldin leksik birlik tushunchasi nimani ifodalashini aniqlab olish lozim. Leksik birlik deganda aksariyat hollarda so'z tushuniladi. Leksik birlikni bunday tushunish leksikologik nuqtai nazardan olganda to'g'ridir. Leksik birlikni tarjima nuqtai nazardan tushuntirib berish tarjima birligi tushunchasini hal etish bilan bevosita bog'liq. L.S. Barxudarovning fikriga ko'ra, tilda mavjud bo'lgan barcha birliklar (fonema, morfema, so'z, so'z birikmasi, gap) tarjima birligi bo'lishi mumkin. Ma'lumki, tarjimada bitta tushunchaga bitta tushunchaning to'g'ri kelish holatlari nisbatan kam uchraydi. Tajribalar shuni ko'rsatadiki, tarjimada so'zga so'z, so'zga so'z birikmasi, hattoki, so'zga gap to'g'ri kelishi mumkin. Shu asosda tarjimadagi leksik birlik deganda bir so'z va so'z birikmasini yoki bir so'zga to'g'ri keladigan frazeologik birlikni ham tushunishimiz mumkin. ¹

Til orqali o'z fikrlarini ifodalayotgan inson fikrlashda yangi so'zlardan foydalanmaydi, balki o'zining lug'at boyligidagi so'zlardan foydalanadi. Tarjimon ham bir tildagi fikrlarini o'girayotganda tilning lug'at tarkibidagi so'zlarni ishlatadi. Shu boisdan, tarjimonning ongida mavjud bo'gan lug'at, u tarjima qilayotgan til imkoniyatlariga bog'liq ravishda boyib boradi. Tillar ifoda imkoniyatlari esa, jumladan, keng va torligi bilan bir-birlaridan farq qiladi. Tarjima

¹G'ofurov I. va boshqalar. Tarjima nazariyasi: Oliy o'quv yurtlari uchun o'quv qo'llanma. - Toshkent: "Tafakkur bo'stoni", 2012- 107b

Asliyatdagi soʻzga qisman toʻgʻri keladigan ekvivalentni topish koʻpincha tarjima qilishda muammo yaratadi. Ayniqsa, polisemantik soʻzlar tarjimasida ancha murakkab, chunki soʻz maʼnosining qaysi biri qoʻllanilganini aniqlash tarjimaning birinchi galdagi vazifasi hisoblanadi. Bunda tarjimonga kontekst yordam beradi. Tilshunoslikda odatda kontekstning 2 turi — lingvistik va ekstra lingvistik turlari mavjud. Lingvistik kontekst oʻz navbatida ikki turga — keng va tor maʼnodagi kontekstlarga boʻlinadi. Tor maʼnodagi kontekst ibora va gap doirasida, keng maʼnodagi kontekst iboradan katta katta boʻlgan birlik hamda butun bir matnni oʻz ichiga olishi mumkin. Aksariyat hollarda soʻz maʼnosi kichik kontekst doirasida aniqlanadi. Oʻz maʼnosida qoʻllangan soʻzlar va koʻchma maʼnoda qoʻllangan soʻzlarni tarjima qilishning oʻziga xos xususiyatlari bor. Kontekstda odatda soʻzlar oʻz maʼnosida qoʻllanmaganda tarjima muammosi paydo boʻladi. Baʼzi hollarda soʻz maʼnosini toʻliq anglash uchun butun bir gapni tushunishimiz lozim boʻladi. Koʻp maʼnoli soʻzlardan keragini tanlashda kontekstning ahamiyati katta. Masalan, ingliz tilidagi “bus” soʻzini olaylik. Bu soʻz ot vazifasida kelganda “avtobus yoki trolleybus” soʻzining qisqargan shakli, feʼl maʼnosida esa faqat Amerika va Kanadada “bolalarni bir hududdan ikkinchi hududga avtobusda tashimoq” maʼnolariga ega. Bundan tashqari bu soʻz talabalar oshxonasidagi lavhalarda ishlatilib, “oʻz-oʻziga xizmat qilish, yaʼni patnisni olib, uni ishlatib boʻlgandan keyin boʻshagan idishlar bilan joyiga olib borib qoʻymoq” maʼnolariga ega.¹Muayyan soʻz tarjimasida uning kontekstdagi tahlilidan bioshlanadi hamda bu tarjimada tegishli va muqobil soʻzni tanlash imkonini beradi. Turli kontekstlar manba til, yaʼni asliyatdagi qoʻllangan soʻz maʼnosini ochishda qoʻl kelishi mumkin. Soʻz tanlashda muammo, asosan, tarjima tilda asliyatda qoʻllangan soʻzga qisman muqobil boʻladigan soʻz toʻgʻri kelganda hamda muqobil soʻzning oʻzi yoʻq boʻlganda yuzaga chiqadi. Muqobili yoʻq soʻzlarni tarjima qilish bir qator muammo yaratadi. Bu muammolarni ijobiy hal etish tarjimondan chuqur bilim, mahorat handa tarjima usullarini yaxshi bilishni taqozo etadi.

Shuni esda saqlash lozimki, sinxron tarjima soʻz maʼnosini kontekstdan anglash bir muncha qiyinroq. Chunki matnni eshitgan zahotiy oq tarjima qilayotgan tarjimon kontekstni tahlil qilishga har doim ham ulgurmasligi mumkin. Xulosa qilib aytganda, ikki til lisoniy vositalarining bir-birlariga barcha maʼno va vazifalari jihatidan oʻzaro mos ekvivalentlar orqali muvofiq kelish hollari kamdankam uchraydi. Binobarin, koʻpchilik lisoniy vositalarning tarjima tilidagi lugʻaviy ekvivalentlariga nisbatan nutqda koʻproq yoki kamroq ishlatilishlari ikki til ekvivalentlarining barcha matniy vaziyatlarda bir-birlarini almashtirishlariga yoʻl qoʻyilmaydi. Bunday vaziyatda muammo matniy muvofiq variantni qidirib topish hisobiga hal etiladi.

¹Gʻofurov I. va boshqalar. Tarjima nazariyasi: Oliy oʻquv yurtlari uchun oʻquv qoʻllanma.- Toshkent: “Tafakkur boʻstoni”, 2012- 104 b.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ismatullayeva N.R. Sinxron tarjima masalalari fanidan ma'ruza matnlari. Toshkent Davlat Sharqshunoslik Instituti, "Tarjima nazariyasi va amaliyoti" kafedrası. Toshkent, 2013 – 55 b
2. G'ofurov I. va boshqalar. Tarjima nazariyasi: Oliy o'quv yurtlari uchun o'quv qo'llanma.- Toshkent: "Tafakkur bo'stoni", 2012- 169b
3. Garzone G., Viezzi M. Interpreting in the 21st Century: Challenges and opportunities. -Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2000. – 335 p

INTONATSIYA VA OHANGNING PASAYUVCHI VA KO'TARILUVCHI XUSUSIYATLARI

Yadgarova Zebiniso Tolibovna

*Buxoro Davlat Universiteti Xorijiy tillar fakulteti Ingliz tilshunosligi kafedrası
o'qituvchisi*

Intonatsiya o'zining sostavli elementlari, nutq melodikasi, nutq ritmi, nutq intensivligi, nutq tempi, nutq tembri, logic va fraza urg'ulari bilan xarakterlanadi. Shu sababdan intonatsiya nutqiy talaffuz jarayonida murakkab kompleksdan iborat bo'lgan fonostilistik hodisasidir. Uning gramatik jihatlarini o'rganishning bir obykti bo'lsa, ikkinchi jihati intonatsiyaning konnotativ ma'no darajasi ya'ni uslubiy xususiyatidir.¹

Intonatsiya nutq uslublarining barchasida uchraydi. Ilmiy uslubdan tashqari barcha nutq uslublarida intonatsiyaning konnotativ ma'no ifodalash darajasi kuchlidir. Intonatsiya gapda turli xil vazifalarni bajaradi. Jumladan, u gap turini, komponentlari orasidagi bog'lanishni, moddaligini, emotsional bo'yog'ini hamda ifodalagan sanash, qarama-qarshi qo'yish, chog'ishtirish kabi qo'shimcha mazmunlarni ham ifodalaydi.²

Intonatsiyaning yuqoridagi vazifalarni bajarishda ohangning pasayish va ko'tarilishi muhim rol o'ynaydi. Antipova E.Y. "English Intonation" (i-1974) kitobida intonatsiya va ohangning pasayuvchi va ko'tariluvchi xususiyatlari haqida batafsil ma'lumot bergan.

Qaysi tilde bo'lmasin, intonatsiya og'zaki nutqqa xos bo'lib, alohida bir sintagmani tashkil qiladi. Nutq melodikasi va ritmi, nutq tezligi va tembi, logic urg'u kabi intonatsiyaning tarkibiy qismidir, ularning barchasi supersegment hodisalar sanalgan va doimo tarkibida yashaydi.

Ingliz tilidan intonatsiyaning ikki turi: ko'tariluvchi va pasayuvchi turlari mavjud. Ingliz tilidagi intonatsiyaning turli xillarini tahlil qilishda tilshunos olim

¹Haydarov A. Konnotativ ma'noning fonetik vositalarda ifodalanishi. Filologiya fanlari nomzodi dissertatsiya avtoreferati. T; 2009-B.62.

²Abduazizov A. O'zbek tilining fonologiyasi va morfologiyasi. T.: 1992, 134 b.

3-ШЎБА: ГЛОБАЛЛАШУВ ДАВРИДА ҚИЁСИЙ ТИЛШУНОСЛИК ВА ТАРЖИМА МУАММОЛАРИ

<i>Гадоева М.И.</i> Инглиз тилидаги “head” - (бош) компонентли соматик фразеологик бирликлар семантикаси.....	136
<i>Alimova M.KH., Oripova M.J.</i> Role of comparative typology in teaching English as a foreign language.....	139
<i>Abdullayeva G.G.</i> Leksik birliklarni sinxron tarjimada ifodalash imkoniyatlari.....	142
<i>Yadgarova Z.T.</i> Intonatsiya va ohangning pasayuvchi va ko'tariluvchi xususiyatlari.....	145
<i>Зокирова Н.С.</i> Бадиий таржимада эквивалентлик ва адекватлик тушунчалари.....	148
<i>Kabilova F., Turayeva K.T.</i> English translation of Abdullah Qadiri's novel "Days gone by" and its reflection skills.....	151
<i>Khalibekova A.K.</i> Axiological features of phraseological units with zoonym component in English and Uzbek languages.....	156
<i>Saydullayeva S.S.</i> Verbal and non-verbal manifestations of verbal etiquette in speech.....	158
<i>Shukurova M.A., Karamatova D.</i> Some notions on the comparative analysis of stylistic devices in the English and Uzbek languages (in the example of metonymy).....	161
<i>Shukurova M.A., Abdullayeva N.</i> Ingliz va O'zbek tillarida majburiylik ma'nosining ifodalanishining o'ziga xos xususiyatlari.....	163
<i>Shukurova M.A., Yo'ldosheva M.</i> Comparative analysis of metaphors in the English and Uzbek languages.....	167
<i>Shukurova M.A., Khayrullayeva A.</i> Comparative analysis of structural-grammatical features of nouns in the English and Uzbek languages.....	169
<i>Xodjayeva D.I., Xusenova M.O'.</i> Fonetik terminlarning qiyosiy tahlili (izohli lug'atlar misolida).....	172
<i>Madrahimova R.Sh.</i> Shekspir asarlaridan ba'zi ifodalarning tarjumlari.....	177
<i>Yadgarova Z.T., Hamroyeva Sh.Sh.</i> O'zbek va ingliz tillarida olmoshlarning leksik-semantik xususiyatlari.....	179

4-ШЎБА: ХОРИЖИЙ ТИЛЛАРНИ ЎҚИТИШНИНГ ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ

<i>Rasulov Z.I.</i> Implications from phonology for teaching a second language.....	183
<i>Xasanova D.</i> Classroom study in identity.....	187